ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 4, številka 2, januar 2001 · ISSN 1408-2969

METAFIZIKA MOŽNIH SVETOV

Stephen Read

Nejeverno strmenje: možni svetovi

prevedla Maja Malec

Citiranje: Stephen Read, »Nejeverno strmenje: možni svetovi«, *Analiza: časopis za kritično misel* 4, št. 2 (2000): 53–71.

Prevod. Licenca Creative Commons, ki velja za arhiv revije, za prevode ne velja; pravice izvirnika pripadajo njegovim imetnikom.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz izvirnih stavnih datotek in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.

Stephen Read
prevedla Maja Malec

NEJEVERNO STRMENJE: MOŽNI SVETOVI*

Možni svetovi so bili že večkrat omenjeni v predhodnih poglavjih. V prvem poglavju sem vpeljal pojem maksimalnih stanj stvari, načinov, kako so postavljeni predmeti, tako da vsako propozicijo napravijo za resnično ali neresnično. So popolne realnosti, načini, kako bi svet lahko bil, če bi razred propozicij imel določen pripis resničnostnih vrednosti. Po eni različici korespondenčne teorije resnice predstavljajo možni svetovi unijo vseh stanj stvari, ki bi morala obstajati ali biti realizirana [*obtain*], če naj bi propozicije imele to množico resničnostnih vrednosti. V tretjem poglavju smo za "podobnostno" teorijo pogojnikov potrebovali enako pojmovanje popolnega stanja stvari, ki zaobsega vsako možnost, če smo hoteli pravilno raziskati posledice predpostavke, da je antecedens resničen. Teorija, deduktivno zaprta množica propozicij, se je ujemala s svojo konkretno realizacijo – možnim svetom, v katerem je bila vsaka situacija določeno označena. Alternativno pojmovanje pogojnikov na koncu poglavja je govor o relaciji podobnosti nadomestilo z operacijo na svetovih, ki oblikuje novi svet ali teorijo $u^{o}v$ iz svetov *u* in *v*. Vendar pa je ostala ista vsaj njegova osnova, *tj*. razred alternativnih scenarijev, čeprav vsebuje tudi "nemožne" svetove – načine, kako lahko preučujemo posledice protislovnih domnev. V vseh teh pojmovanjih in v tem poigravanju s pojmom "možni svet" se nahaja predstava o alternativah dejanskemu svetu, *tj*. o različnih načinih, kako bi svet lahko bil.

Toliko o logiki možnih svetov. Katera metafizika pa tvori njeno osnovo? Ali imamo tu koherentno filozofsko sliko realnosti? Raba možnih svetov v logiki nas v svoji najbolj skrajni obliki sooča z vznemirljivo neizmernostjo alternativnih različic realnosti. To je prava snov znanstvene fantastike. In res so mnogi pisci znanstvene fantastike razvili to zamisel alternativnih svetov in jo vpletli v svoje zgodbe. Še posebno zanimiv primer je zgodba *The Gods Themselves* avtorja Isaaca Asimova. Prične se z odkritjem primerkov "fizikalno nemožnega" elementa; ta je nestabilen in nemudoma razpade, tako da se izoblikuje stabilen element, pri tem pa se sprosti uporabna energija. Kaj je izvor teh primerkov? Izkaže se, da prihajajo iz paralelnega vesolja, v katerem so zakoni narave malenkostno drugačni, tako da "fizikalno nemožni" element (v tem paralelnem svetu) ni nemogoč. V tem svetu je močna jedrska sila za dva velikostna razreda večja kot v našem svetu. Ena posledica tega – poleg razlik v tem, kateri elementi (kombinacije protonov, nev-

tronov in elektronov) so stabilni – je, da se je jedrska fuzija, ki napaja njihove zvezde, odvila veliko hitreje. Zato je na nočnem nebu sedaj vidnih le še sedem zvezd, vse zvezde ugašajo, konec vesolja je blizu. Eden izmed njihovih znanstvenikov pa je odkril, kako prenesti snov iz tega vesolja k sosedom – torej v naš svet. V tej transakciji obe strani – tako se vsaj zdi na prvi pogled – pridobita. Medtem ko je vsak zamenjani element stabilen v svojem svetu, je v svetu drugačne jedrske sile nestabilen in zato pri svojem razpadu v stabilni element oddaja energijo. Znanstveniki na Zemlji so, sodelujoč pri tej izmenjavi, dobili brezplačen vir energije; "paraznanstveniki" pa lahko preprečijo smrt civilizacije, saj njihove energijske potrebe niso več odvisne od sonca: z učinkovitim vnašanjem energije lahko preživijo toplotno smrt svojega vesolja.

Asimov lahko, ker je romanopisec, vključi krasne vzporednice med tema alternativnima svetovoma, različnima načinoma, kako je (v kontekstu različnih naravnih zakonov) evolucija zvezd, svetov in ljudi pripeljala do bližnjih, toda kontrastnih podobnosti v njunih zgodovinah. Tako so zemeljski (in lunini) znanstveniki Hallam, Denison in Selene primerljivi s Trittom, Odeen in Duo v paralelnem vesolju. Vendar pa obstaja določena težava pri izmenjavi snovi. Vnašanje teh tujih elementov namreč prinaša tudi druge spremembe v vsak svet in te ogrožajo naš svet, saj naj bi drastično pospešile eksplozijo sonca. Rešitev je odvisna, kot razloži Denison, od dejstva, da je "število dva absurdno in ne more obstajati". Če naš svet ni edini svet, ki obstaja, potem ne obstaja le eno alternativno vesolje, temveč jih je neskončno mnogo.

Slika, ki nam jo oriše Asimov, je potemtakem slika množtva različnih, toda paralelnih vesolij, ki vsako vsebuje totalno zgodovino zvezdne evolucije in uteleša razliko, kako bi stvari lahko bile, ko bi imela spremenljivka fizikalnega zakona drugačno vrednost, ko bi imele zvezde drugačno sestavo, ko bi se življenje drugače razvilo, ko bi bile sprejete drugačne odločitve in izvedena drugačna dejanja. Vsak svet je celovito vesolje, ki ni povezano z ostalimi, razen s svojim mestom, ki ga zavzema v "prostoru" alternativnih možnosti.

Modalni platonizem

Taka je metafizika tega, kar je znano kot modalni realizem. Sam ga raje imenujem radikalni realizem ali modalni platonizem, kajti v nadaljevanju tega poglavja nameravam zagovarjati drugačno realistično metafiziko. Za platonizem je značilno, da si prizadeva utemeljiti objektivnost v neodvisnih predmetih. Ime je dobil po grškem filozofu Platonu iz četrtega stoletja pred našim štetjem, čigar teorija idej je imela to značilnost. Ideja modalnega platonizma je, da imajo, na primer, pogojniki objektivno obstoječe resničnostne vrednosti, *tj*. vrednosti, ki so neodvisne od naše zmožnosti njihove določitve (to je realizem), in da pojasnilo te objektivnosti izhaja iz dejstva, da – recimo po teoriji "podobnosti" – imata antecedens in konsekvens dane vrednosti v svetovih, ki so primerno (in objektivno) podobni našemu svetu. Podobno imajo propozicije pomen objektivno – po Wittgensteinovi slikovni teoriji, ki smo jo omenili v prvem poglavju – zaradi njihove skladnosti z

realnimi in od duha neodvisnimi stanji stvari, *tj*. deli popolnih svetovnih zgodovin, od katerih je le ena dejanska, toda vse so realne.

Hallam, Denison in Selene imajo dvojnike v paralelnem vesolju, ki pa so obenem en sam dvojnik, ki mu je ime Estwald. Različni svetovi so realna, konkretna vesolja, ki vsebujejo fizikalno snov razprostrto v prostoru in času. Po platonističnem pojmovanju je naravno, da si jih predstavljamo na tak način. Alternativna pojmovanja svetov, ki razumejo svetove kot "načine, kako bi svet lahko bil", pogosto sugerirajo, da predmeti iz enega sveta nimajo zgolj dvojnike v drugih svetovih, temveč so identični z njimi. Ko razmišljamo, kaj bi se zgodilo, če bi bil Edmund pogumen, zares razmišljamo, kaj bi se zgodilo, če bi bil pogumen naš – torej realni – Edmund, ne pa zgolj kakšen njegov dvojnik. Toda platonizem, če ga vzamemo resno, izrecno kaže, da je takšna razlaga nekoherentna. Vsekakor je naraven dodatek platonizma zavrnitev zamisli, da Edmund lahko prebiva v različnih svetovih. Zavrnitev je podprta tudi z argumentom: če ima vsak svet konkretno realnost, potem Edmund ne more biti istočasno v dveh svetovih. Ko se sprašujemo, kakšen bi bil Edmund, če bi bil pogumen, razmišljamo o nekom, ki je zelo podoben Edmundu – oziroma toliko podoben, kot bi mu sploh kdorkoli lahko bil – in je pogumen. Dua ni zbežala z našega sonca, ampak z njegovega dvojnika – sonca, ki je podobno našemu, toda precej manjše in hladnejše.

Kako identificiramo dvojnika? Nekateri bi rekli, da Dua ni Selenina dvojnica, temveč prej dvojnica Petra Lamonta. Onadva sta tista, ki poskušata (vsak v svojem svetu) preprečiti proces izmenjave. Selene, ki je z Lune, v paralelnem vesolju nima dvojnika, saj je tam Zemlja brez Lune. Po drugi strani pa ima v triu prav Dua ženske značilnosti in je "emocionalist" – nekako tako, kot je Selene "intuicionist". Kot kaže, se identifikacija dvojnikov osebe ali stvari v drugem svetu opira na ujemanje lastnosti. Ko razmišljamo, kaj bi se zgodilo, če bi Edmund bil pogumen, poskušamo v drugi situaciji najti osebo, ki je najbolj podobna Edmundu, razen v tem, da ta oseba poseduje pogum (dejanski Edmund pa ne). Odgovor na naše spraševanje dobimo, ko ugotovimo, katere drugačne lastnosti še ima ta oseba. V neki drugi situaciji pa lahko oseba ali stvar sploh nima dvojnika. Asimov tako pravi, da če bi bila jedrska sila stokrat močnejša, potem Zemlja (dvojnica Zemlje) ne bi imela Lune, torej Luna ne bi obstajala. Nasprotno pa je Dui in Odeenu, ko razmišljata o našem svetu, število zvezd in ljudi, ki ga naseljujejo, povsem nepojmljivo. Iz njune perspektive obstaja mnogo možnih, toda neobstoječih stvari in oseb, *tj*. možnih predmetov, ki nimajo dejanskega dvojnika.

Tako razmišljanje razkriva vznemirljivo simetrijo v modalnem platonizmu. Tisto, kar dejansko je, kar zares obstaja, je relativno glede na vsak posamezni svet. Denison in Selene sta prepričana, da je naš svet dejanski svet in da je paralelno vesolje le način, kako bi stvari lahko bile, če bi bili fizikalni zakoni drugačni. Podobno Odeen in Dua verjameta, da sta realna in za njiju je naš svet le oddaljena možnost. Toda ko deluje pozitronska črpalka, ki izmenjuje snov med dvema vesoljema, drugi postanejo realni in predmet našega zanimanja. Kaj se bo zgodilo z ljudmi (nami) v drugem svetu, če njihovo (naše) sonce eksplodira? Po platonističnem

pojmovanju je prav vsak svet realen. “Dejansko” pomeni samo “svet, kateremu pripadam”, “realno” pa je dvoumna oznaka za “dejansko” ali za “vse”. Vsi svetovi so realni; vsi svetovi zares obstajajo; “možno” ni več postavljeno nasproti realnosti. Vsaka možnost je realizirana.

Na prvi pogled je platonistično pojmovanje privlačno. “Možno” razložimo na ta način, da stavek “Možno je, da *A*” pomeni, da obstaja neki možni svet, v katerem je *A* resničen. “Nujno je, da *A*” pomeni, da je *A* resničen v vsakem možnem svetu. Pri tem kvantificiramo čez vsak možni svet: “obstaja neki ...”, “v vsakem ...”. Ali to pomeni, da mora obstajati neskončno mnogo možnih svetov, da bi lahko pojasnili pojma možnosti in nujnosti? Toda – če razumemo metaforo dobesedno in izdelamo metafizično teorijo, ki resnično vsebuje vse te možne svetove kot zares obstoječe konkretne bitnosti – na koncu ugotovimo, da smo izgubili prav razlikovanje, ki smo ga hoteli pojasniti. Spraševali smo se, kaj bi bilo možno, če bi Edmund bil pogumen, ugotovili pa smo, da sploh ne bi bil Edmund, temveč neki *doppelgänger*, ki bi se lotil alpinizma. Edmund je namreč tu, med nami, zato ne more hkrati živeti v nekem drugem svetu. Še huje pa je to, da imamo sedaj težave z identifikacijo njegovega dvojnika. Edmund ne sme biti preveč drugačen oziroma se njegov dvojnik ne sme preveč razlikovati od njega, saj ga v nasprotnem primeru ne bi mogli izslediti. Koliko drugačen je še lahko Edmund, pa kljub temu ostane Edmund (njegov dvojnik)? Vrhu tega je tole Edmund, realni Edmund, Edmund, kot dejansko je. Njegov dvojnik naj bi bil le senca, ki prikazuje, kako bi Edmund lahko bil – možnost. Sedaj pa je možnost postala realna: dvojnik misli, da je on realni Edmund, torej kot Edmund dejansko je. Mi smo zanj le oddaljena možnost. Naš Edmund je samo tisto, kar bi Edmund lahko bil, če ne bi bil pogumen. Toda to sploh ni tisti pojem možnosti, ki smo ga iskali.

Pri identifikaciji Edmunda ali kateregakoli predmeta naših modalnih refleksij bo platonist glede možnih svetov uporabil eno izmed dveh strategij. Haecceitist (izgovori se ’heks-i-it-ist’) verjame, da ima vsaka stvar individualno esenco, množico lastnosti, ki so zanjo bistvene. Na primer: Edmund je esencialno človeško bitje in noben njegov dvojnik ne more biti nič drugega kot človek. Toda Edmund ni esencialno strahopetec – njegov dvojnik je lahko pogumen. To še ni vse: Edmund ima določujočo esenco, torej nekaj, kar je bolj značilno zanj od tega, da je človeško bitje, saj si to potezo deli z ostalimi ljudmi. Edmund mora imeti tudi bistveno lastnost “biti Edmund” in te si ne deli z nikomer, razen s svojimi dvojniki v drugih svetovih. Prav ta nujnost (iz latinske besede *haecceitas*, neologizem, ki si ga je v poznem trinajstem stoletju izmislil Duns Scotus, dobesedno pomeni ’totost’) omogoča, da sploh razločimo Edmunda (*tj*. njegove dvojnike) v drugih svetovih. Lastnosti teh dvojnikov pa določajo Edmundove modalne lastnosti.

Antihaecceitisti nasprotujejo temu ultraesencializmu. Dopuščajo ali pa tudi ne, da so nekatere lastnosti bistvene. Na primer: le malo bi jih trdilo, da bi Edmund lahko bil športni avto, bolezen ali zemeljski vzporednik. Morda zato, ker je biti človeško bitje na nek temeljni način bistveno zanj, ali pa preprosto zato, ker njegove dvojnike identificiramo na podlagi njihove podobnosti z njim – tega, da so mu

bolj podobni kot druge stvari v njihovem svetu. Ne glede na to, ali je esencialist ali ni, pa antihaecceitist zavrača individualne esence. Kajti če bi obstajale, potem bi bilo smiselno domnevati, da bi se Edmund in njegov brat Edgar lahko zamenjala v drugem svetu: Edmundov dvojnik bi se tam obnašal tako, kot se tukaj obnaša Edgar; in obratno. Prav zares se zdi, da sta svetova lahko identična, razen v tem, da se je zgodila zamenjava oseb, *tj*. dvojnikov. Toda to je za antihaecceitista razlikovanje brez razlike. Med svetovoma mora obstajati realna razlika: določeni predmet v prvem svetu nima lastnosti, ki jo dobi v drugem svetu. Identiteta ali relacija dvojnikov ni taka razlika. Kateri predmeti so dvojniki posameznih predmetov, je odvisno od lastnosti, ki jih posedujejo, in ne od kake esence, skrite izza teh lastnosti.

Kar nekaj let je minilo od takrat, ko je Willard Van Quine zavrnil modalno logiko v celoti, češ da zavezuje njene zagovornike k sprejemanju esenc. Pripravljen je bil priznati, da so nekatere propozicije nujno resnične (ideja se mu je vsaj zdela smiselna, čeprav ni bil zadovoljen z njenim opisom). Na primer: propozicija "Devet je večje od sedem" je nujno resnična, saj je aritmetična resnica. To je *de dicto* modalnost, ki se pripisuje propozicijam (*dicto* iz latinske besede *dictum, ki označuje* 'propozicijo'). *De dicto* interpretacija "Nujno je, da 9 > 7" je, da se propozicije "9 > 7" ne da pojmovati kot neresnične. Toda devet je število planetov. Ali je utemeljeno sklepati, da je nujno, da je število planetov večje od 7? Propozicija "Število planetov je večje od 7" se ne zdi nujno resnična, kajti pojmljivo je, da bi bilo manj kot 7 planetov. Vendar pa je načelo, ki smo mu sledili pri sklepanju, na splošno varno in uporabno. V pogovorni obliki je podano pri Shakespearu, kjer Julija zagotavlja Romeu, da "to, čemur roža pravimo, dišalo / bi prav tako lepo z imenom drugim".[1] Julija sprašuje: "Kaj je v imenu?" Tako kot iz tega, da je devet večje od sedem, izhaja, da je število planetov večje od sedem, tudi – vsaj tako se zdi – iz dejstva, da je nujno, da je devet večje od sedem, izhaja, da je nujno, da je število planetov večje od sedem. Tehnično ime tega načela je *nerazločljivost identičnih*, včasih ga imenujejo *Leibnizev zakon*. (Njegov obrat, *identiteta nerazločljivih*, ki pravi, da dve različni stvari ne moreta imeti vseh svojih lastnosti skupnih, je bolj sporno načelo.) Če sta *a* in *b* identična, potem imata vse lastnosti enake. Če dve imeni pomenita eno in isto stvar, potem so njene lastnosti zgolj te lastnosti, ne glede na to, kako jo imenujemo.

Kljub temu kaže, da nas načelo vodi od resnične trditve, da je nujno, da je devet večje od sedem, k neresnični trditvi, da je nujno, da je število planetov večje od sedem. Prav gotovo bi lahko bilo le šest planetov. Možno je pojasnilo, eno od tistih, ki se jih Quine sicer zaveda, vendar ne pomiri njegovih skrbi. Odgovor je v razlikovanju dveh različnih vrst imen: pravih in nepravih (lahko bi rekli, da slednja sploh niso imena). Le prava imena dopuščajo substitucijo, ki temelji na načelu nerazločljivosti identičnih. Načelo substitucije identičnega pravi, da iz dane propozicije oblike *Fa* (*tj*. pripis lastnosti *F* predmetu *a*) in dane nižje premise "*a* = *b*"

[1*] Prevedeno besedilo je četrto poglavje iz knjige *Thinking About Logic: An Introduction to the Philosophy of Logic* (*Razmišljanje o logiki: Uvod v filozofijo logike*), Oxford University Press, Oxford & New York 1995, str. 96-120. Vse opombe so prevajalkine.

(*tj*. imeni *a* in *b* imenujeta isto stvar) lahko sklepamo na *Fb*. Korak od "Cicero je obtožil Katilina" (pripis lastnosti *obtožiti Katilina* Ciceru) in "Cicero je bil Tulij" (ki nas spomni, da sta "Cicero" in "Tulij" bili različni imeni enega in istega človeka: Marcus Tullius Cicero) do "Tulij je obtožil Katilina" je takšne oblike in nas vodi od resničnih premis k resničnemu sklepu. "Cicero" in "Tulij" sta obe pravi imeni. Toda "največji rimski govornik" in "število planetov" nista pravi imeni, tako vsaj pravijo. Gre za opisa. Propozicija "Največji rimski govornik je obtožil Katilino" nima oblike *Fa*, ki povezuje predikat z imenom, temveč tvori bolj kompleksno trditev: "Med rimskimi govorniki je bil nekdo največji in ta je obtožil Katilino." Podobno ima "Število planetov je večje od 7" kompleksno obliko "za neki *x*, *x* je edinstveno *G* in *x* je *F*", torej: "Neko število je edinstveno število planetov in ono je večje od 7." To je pravzaprav Russellova analiza opisov, ki je na začetku tega stoletja[2] omogočila razvoj analitične filozofije. Ko na ta način analiziramo propoziciji "Število planetov je 9" in "Nujno je, da je število planetov večje od 7", ugotovimo, da ne vsebujeta imen – pravih imen (razen "9" in "7") – in zato ne moreta biti nižja premisa in sklep sklepanja po načelu nerazločljivosti identičnih.

Prvotnem problemu smo se izognili. "Nujno je, da 9 > 7" je resnično in "Nujno je, da je število planetov večje od 7" je neresnično. Zadnja propozicija ne izhaja iz prve po načelu nerazločljivosti identičnih, kajti "Število planetov je 9" ni propozicija identitete, ki jo zahteva načelo, ampak samo daje videz takšne propozicije. Quine pa je mnenja, da smo s tem zgolj prišli z dežja pod kap. Za primer preizkusimo analizo opisov na propoziciji "Nujno je, da je število planetov večje od 7". Postopamo lahko na dva različna načina. V analizi nepravemu imenu implicitno dodelimo doseg, saj je bistvo analize prav v zamenjavi navidezne oblike *A(d)*, kjer se opis *d* pojavlja v propoziciji *A*, s propozicijo *B*, ki ne vsebuje nobenega sestavnega dela, ki bi ustrezal *d*. Pravimo, da je propozicija *A* doseg tega opisa. V našem primeru se opis "število planetov" pojavi tako v propoziciji "Nujno je, da ... je večje od 7" in v notranjem stavku "... je večje od 7". Ko zamenjamo opis v širši propoziciji "Nujno je, da ... je večje od 7", dobimo:

Neko število je edinstveno število planetov in nujno je, da je ono večje od 7;

ko ga zamenjamo v ožjem notranjem stavku, pa dobimo:

Nujno je, da je neko število edinstveno število planetov in ono je večje od 7.

V prvem primeru ima "nujno" ožji doseg in tako dodeli kvantifikatorju, ki nadomesti opis, širši doseg. V drugem primeru ima "nujno" širok doseg, zato ima kvantifikator, ki nadomesti opis, ožji doseg.

Zadnja propozicija je brez dvoma neresnična. Nobene nujnosti ni v tem, da obstaja število, ki je večje od 7 in je število planetov. Ko bi bilo le šest planetov (v to je bil, na primer, prepričan Newton), potem ne bi obstajalo tako število. Ta propozicija nam ne povzroča nobenih problemov in razreši prvotno uganko. Kako pa je s prvo propozicijo? Spomnimo se premis problematičnega argumenta: "Nujno je,

[2] Prevod Otona Župančiča, William Shakespeare: *Romeo in Julija*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1974, str. 35.

da 9 > 7" in "Neko število je edinstveno število planetov in to je 9". Izraz "9" je pravo ime (medtem ko "število planetov" ni). Po načelu nerazločljivosti identičnih zatorej dobimo prav zgornjo propozicijo "Neko število je edinstveno število planetov in nujno je, da je ono večje od 7". Torej je propozicija resnična, saj sledi iz resničnih premis. Toda kaj pravi? Pravi, da je neko število nujno večje od 7. Katero število, se sprašuje Quine. In odgovarja: "Devet, *tj*. število planetov."

Ta zadnja domislica je povsem retorična. Videli smo, da se "9" ne da enostavno zamenjati z njegovim opisom. Vendar pa se za to retoriko skriva resno vprašanje. Sprejetje pravih imen nas zavezuje k *de re* modalnosti – *tj*. pripisovanju modalnih lastnosti predmetom. Quine je pripravljen (ob dodatni analizi) sprejeti *de dicto* modalnost – pripisovanje modalnih lastnosti propozicijam, resnični *de re* pripisi (*re* iz latinske besede *res*, ki pomeni 'stvar') pa so nekaj popolnoma drugega. To namreč pomeni, da predmeti po sebi, neodvisno od tega, kako so opisani, nujno imajo določene lastnosti. To je esencializem, ki je, po Quinovem mnenju, ostanek aristotelijanske znanosti, ki pa ga je znanstvena revolucija sedemnajstega stoletja s svojim poudarjanjem eksperimenta in empirične metode upravičeno zavrnila.

Aktualizem

Quinova rešitev je omejitev domene aplikacije načela nerazločljivosti identičnih. Upravičenje za to pa se zvede na zavračanje modalne logike in metafizike možnih svetov, ki jo spremlja. Quine omeji logiko na klasično paradigmo, ki je predstavljena v drugem poglavju. Teorija modalnosti postane sporna teorija, ki jo dokončno zavrne s svojimi dokazi proti analitičnosti in pomenu. Še pred tem pa razloži vso modalnost kot *de dicto*, ki jo razume kot kontekste navajanja. To se pravi, da imajo modalne propozicije oblike "nujno je, da *A*" v resnici obliko *Fa*, pri čemer *a* imenuje propozicijo *A*, *F* pa je predikat "je nujno resnično". Tako "Nujno je, da 9 > 7" postane "'9 > 7' je nujno resnično". Sedaj sta imeni "9" in "7" skriti znotraj navednic in s tem zaščiteni pred načelom nerazločljivosti identičnih. Nesporno je, da je navajanje neprepustno [*opaque*] za substitucijo, kot to izrazi Quine. Tulij je bil Cicero, ampak to ne utemeljuje sklepanja iz dejstva, da ima "Tulij" pet črk, na to, da ima toliko črk tudi "Cicero".

Preučili smo dve skrajnosti: na eni strani radikalni realizem, na drugi pa popolno zavračanje modalnega diskurza, vendar nobena od njiju ni zadovoljiva. Platonizem obravnava možnosti kot konkretne realnosti in s tem spodkopava razliko med dejanskim in zgolj možnim. Ali omeji domeno možnosti, da bi tako omogočil identifikacijo dvojnikov na podlagi njihove podobnosti in s tem promovira eno vrsto neupravičenega esencializma. Ali pa postulira *haecceitete* – notranje skrite esence, ki so skupne samo dvojnikom – in zagovarja neke vrste magični esencializem. Ni čudno, da Quine beži stran od tega. Vendar – ali mora biti zavračanje platonizma tako silovito? Ali ni možna razumna srednja pot?

Seveda je, in sicer gre za neko obliko aktualizma, ki ostro razlikuje dejanski svet od niza možnih svetov. Imamo dve glavni obliki aktualizma: redukcionizem (ta

ima spet mnogo različic), ki poskuša konstruirati možne svetove iz bolj zemeljskih in domačih gradnikov, in pa zmerni realizem, v katerem je dejanski konkretni svet postavljen nasproti abstraktnih, vendar realnih, možnih svetov. Pomanjkljivosti redukcionizma bom predstavil na primeru dveh njegovih različic. V eni so možni svetovi identificirani z množicami, ki so kombinacije osnovnih elementov dejanskega sveta, na primer prostorskočasovnih točk, atomov itd. Problem je v tem primeru omejitev, ki jo s tem postavlja. Pravi namreč, da so osnovni sestavni deli vseh svetov enaki, kar pa je v nasprotju z našo intuicijo, da bi svet lahko imel, če že ne dejansko povsem druge sestavne dele, vsaj nekaj drugačnih. (A spomnimo se iz prvega poglavja, da je Wittgenstein to zavračal. Po njegovem so predmeti skupni vsem svetovom.) Zato take oblike redukcionizma ne uspejo zagotoviti zadostne raznolikosti na področju možnih svetov. Druga pomembna pomanjkljivost redukcionizma glede možnih svetov ustreza podobnemu problemu, s katerim se srečamo pri redukcionizmu glede števil. Tako imenovana von Neumannova števila so strukturalno izomorfna z množico naravnih števil: vsako število postavimo kot množico, ki jo sestavljajo vsi njegovi predhodniki. Tako je 0 (nič) prazna množica; 1 je množica, katere edini element je 0; 2 je množica, ki jo sestavljata 0 in 1 itd. To je zelo elegantna rešitev in vsekakor ima taka obravnava števil tehnične prednosti ter omogoča bolj eleganten potek določenih dokazov, vendar pa je filozofsko nesprejemljiva. Karkoli že je število 2, prav gotovo ni množica z dvema elementoma niti ni element števila 3. Enako velja za možne svetove. Lahko jih konstruiramo iz propozicij (možni svet, na primer, identificiramo z množico propozicij, ki so resnične v njem), iz neskončnih decimalnih števil (opis sveta je lahko zakodiran kot tak neskončen izraz) in na neštete druge načine, vendar pa "biti resničen v" ni isto kot pripadati nečemu. Za vse različice redukcionizma velja, da je trditev, da gre za teorijo možnih svetov, precej prazna – to so le matematične igre.

Ko razmišljamo, da bi Edmund lahko bil pogumen ali da 9 mora biti večje od 7, kvantificiramo čez možne svetove: obstaja način, kako bi stvari lahko bile, v katerem je Edmund pogumen; kakorkoli že so stvari, 9 bo večje od 7. Naša zmožnost, da kvantificiramo čez lastnosti (spomnimo se iz drugega poglavja stavka "Napoleon je imel vse kvalitete velikega generala"), kaže, da moramo govor o lastnostih vzeti resno. Toda ne preveč resno: lastnosti so neločljivo združene s svojimi subjekti in brez njih ne morejo obstajati. Posamezni predmeti so primarna substanca sveta, vendar so tudi lastnosti realne bitnosti, četudi le v abstrakciji od predmetov, ki jih označujejo. Podobno so načini, kako bi lahko bile stvari, realni: le ko so abstrahirani od dejanskega načina, kako stvari so. Razkrije in razlikuje jih razum z abstrakcijo, vendar pa njihov obstoj ni odvisen od razuma. Da bi Edmund lahko bil pogumen, je objektivno dejstvo, to pa temelji na realni možnosti, da je on pogumen. Ampak Edmund ni pogumen in nek konkreten, neodvisen svet, v katerem je pogumen, ne obstaja. Ko tehtamo to možnost, razmišljamo o realni, toda abstraktni možnosti. Svetovi, razen našega, so abstraktne bitnosti in so prav tako realni kot števila ali kvalitete. Zamislimo si jih tako, da abstrahiramo iz dejanskega načina, kako je naš svet. Vendar pa niso konkretne, fizikalno nedostopne bit-

nosti, katerih "dejanski" prebivalci lahko na simetričen način razmišljajo o nas. Imajo samo skromno realnost – zgolj kot načini, kako bi naš svet lahko bil.

Samo zmerni realizem korektno upraviči našo intuicijo, da takrat, ko domnevamo, da bi Edmund lahko bil pogumen, je sam Edmund tisti, o katerem domnevamo, da je pogumen. Videli smo, da platonizem naseljuje alternativne svetove z dvojniki, prav tako redukcionizem (če svetovom sploh priskrbi domene). Obstaja mnogo abstraktnih možnosti, ki zadevajo Edmunda: da je pogumen ali strahopeten, alpinist ali igralec squasha ali jadralec ali karkoli drugega. Ena množica teh možnosti je uprimerjena v konkretni realnosti. Skozi njih se vedno znova pojavlja le Edmund. *De re* modalnosti so inteligibilne: Edmund ima lastnost, da bi lahko bil pogumen, kajti obstaja svet – način, kako bi stvari lahko bile –, v katerem je on, Edmund, pogumen. Število 9 ima lastnost, da mora biti večje od 7. Tudi identifikacija predmetov v drugih svetovih ni problematična. Ker je Edmund sam tisti, ki je pogumen v nekem nedejanskem stanju stvari, ga identificiramo v tem stanju s tem, da ga identificiramo v dejanskem svetu. Potem ko ugotovimo, kakšen dejansko je, ne moremo več zgrešiti jezikovnega stika z njim v njegovih opisih na drugem svetu. Kripke temu pravi stipulacija. To na neki način tudi je: zanima nas svet, za katerega "stipuliramo", da je Edmund v njem pogumen. Napačno pa bi bilo, če bi mislili, da je s stipulacijo predlagan magični način identifikacije Edmunda. Prej gre za to, da ga identificiramo na običajen način in ta Edmundova identiteta zagotavlja, da je on tisti, ki je domnevno pogumen.

Povedano prikaže v novi luči prejšnji primer "Nujno je, da je število planetov večje od 7". Če damo opisu ozek doseg, potem označuje različne predmete v različnih svetovih, namreč, kakršno pač je število planetov v tistem svetu – šest, devet, deset ... Če vzamemo, da ima opis širok doseg, to pomeni, da označuje isti predmet v vseh svetovih, ne glede na to, koliko planetov je v tistem svetu: označuje namreč dejansko število planetov, *tj*. devet. (Zadnja poročila dajejo slutiti, da je v sončnem sistemu dejansko deset planetov, a dokler to ne bo zanesljivo potrjeno, ostanimo pri devetih.) Prava imena imajo vedno širok doseg: neposredno izbirajo predmet in prav tako so temu neposredno pripisane modalne lastnosti. Ne sprašujemo se "Kateri predmet je 9 v drugem svetu?", ampak: "Kateri predmet je število planetov?" Kripke prava imena imenuje "togi označevalci" [*rigid designators*]. Njihova togost izhaja iz dejstva, da izbirajo isti predmet v vsakem svetu oziroma vsaj v vsakem svetu, v katerem sploh kaj izberejo. (Na primer: "Edmund" vedno izbira Edmunda, razen v situacijah, za katere smo predpostavili, da v njih ne obstaja.)

Najbrž je na mestu dodatno pojasnilo. Ko pravimo, da lahko označevalec izbira različne predmete v različnih svetovih, ne mislimo na različne rabe jezika v različnih svetovih. V tem pogledu bi lahko vsak izraz, recimo "Edmund", uporabili za označevanje drugačnih predmetov od tistega, ki ga dejansko označuje. Ne sklicujemo se na rabo izrazov drugih možnih jezikovnih uporabnikov, temveč na našo lastno rabo, za katero velja, da prava imena izbirajo predmet v dejanskem svetu in ohranijo to referenco v vsakem modalnem kontekstu. Za opise to na splošno ne

velja, vendar pa jih lahko tako tolmačimo, če jim damo širok doseg. Nekateri opisi – ne glede na to, kako jih tolmačimo – prav tako označujejo togo, na primer "kvadrat števila 3". Pojem togega označevalca zajema naslednje tri ideje: konstantno referenco *de iure* v primeru pravih imen; konstantno referenco *de facto* v primeru, ko imajo opisi širok doseg; in spet konstantno referenco *de facto* v primeru, ki bi mu lahko rekli primer esenc. Pri tem zadnjem, recimo, opis, ki izbere predmet, konotira njegovo bistveno lastnost, torej lastnost, ki jo predmet poseduje v vsakem svetu; tako opis "kvadrat števila 3" referira na 9 zaradi svoje relacije do 3, ki je nujna.

Videli smo, da prava imena (dejansko to velja za toge označevalce nasploh) lahko tvorijo modalne resnice *de re*. Splošno znan primer je identiteta. Vzemimo dva toga označevalca istega predmeta, na primer "Cicero" in "Tulij". "Cicero je Cicero" je nujno resnično, toda "Nujno je, da Cicero je Tulij" je tudi resnično, saj "Cicero" in "Tulij" označujeta isti predmet in sta, po hipotezi, toga označevalca, kar pomeni, da vsak označuje isti predmet v vseh možnih svetovih (v katerih sploh kaj označujeta). Iz tega sledi, da "Cicero" označuje v vseh svetovih isti predmet kot "Tulij". Enostavna resnica "Cicero je Tulij" postane modalna resnica *de re* "Nujno je, da Cicero je Tulij".

Nujno in *a priori*

Ta ugotovitev je morda presenetljiva, saj ne vedo vsi, da je Cicero bil Tulij. To ni očitna resnica, ampak taka, ki jo je treba odkriti. Ali to ne pomeni, da je kontingentna? Ne, temveč zgolj kaže, da je empirična ali aposteriorna (ti dve besedi sta ekvivalentni) resnica. "Nujno" pomeni "resnično v vseh svetovih"; "kontingentno" pomeni "resnično v nekem, ampak ne v vseh svetovih" (torej pomeni "možno, ampak ne nujno"). "*A priori*" pomeni "se da spoznati kot resnično brez empirične raziskave"; "empirično" (ali "*a posteriori*") pomeni "se da odkriti le na podlagi izkustva". Apriorne resnice niso vedno samorazvidne. Dober primer tega je teorem o štirih barvah. Vzemimo kartografov problem risanja zemljevida na list papirja: vsako območje (ki predstavlja državo, okraj, občino ...) mora biti pobarvano drugače od sosednjih in vsako posamezno območje lahko meji na neomejeno število drugih območij. Vendar pa so kartografi na podlagi izkušenj odkrili, da, ob ustrezni spretnosti, nikoli ne potrebujejo več kot štiri barve. Štiri barve so zadoščale, da so vsak zemljevid, ki so si ga lahko zamislili, pobarvali na ta način, da niso bila nobena sosednja območja iste barve. Ampak to je bilo le empirično, aposteriorno odkritje, ki je temeljilo na induktivnem preskoku od posameznih zemljevidov (zelo številnih posameznih zemljevidov, brez izjem) k hipotezi o vsakem zemljevidu. Če so vedeli, da za noben zemljevid niso potrebne več kot štiri barve – in pripravljen sem dopustiti, da so to zares vedeli –, potem je bilo njihovo védenje empirično. Vendar pa se da dokazati, da so imeli prav. Dokaz smo dobili šele v začetku osemdesetih let dvajsetega stoletja. Dokaz je bil aprioren: ni bil odvisen od empirične raziskave, temveč je razčlenil raznolike možne konfiguracije zemljevidov na (zelo številne) različne tipe ter pokazal, da vsak tip zahteva

največ štiri barve. Pokazal je, da je bilo védenje teorema o štirih barvah ves čas apriorno – da ga je bilo mogoče spoznati neodvisno od empiričnih raziskav. Prav tako je dokaz pokazal, da je bila sodba, ki so jo kartografi izoblikovali na osnovi izkustva, zares pravo védenje. Njihovo védenje je bilo empirično, toda teorem, njegova resnica in poznavanje le-te, je bil aprioren.

Druga sorodna tehnična izraza sta "analitično" in "sintetično". Analitična resnica je resnična izključno na osnovi svojega pomena, sintetična pa je tista resnica, ki ni analitična. Tako "nujno" in "kontingentno", "*a priori*" in "empirično" ter "analitično" in "sintetično" tvorijo pare nasprotij, ki so med seboj izključujoča se in vseobsegajoča. V prvi vrsti so to pridevki, ki se aplicirajo na resnice, vendar pa lahko razlikujejo tudi med neresnicami: nujno neresnično in kontingentno neresnično (neresnično, toda možno, da resnično), apriorno neresnično in empirično neresnično, analitično neresnično (implicitno protislovno, neresnično na osnovi pomena) in sintetično neresnično. Označba izrazov "analitično" in "sintetično" se je nemara bolj spreminjala kot pa označba drugih parov. Zavedati se moramo, da imajo po eni strani izrazi "nujno", "*a priori*" in "analitično" docela različne označbe, medtem ko so bili po drugi strani mnogi filozofi prepričani, da so koekstenzivni. To prepričanje je vsekakor privedlo do brezskrbne in netočne rabe teh izrazov. V primeru, da so res koekstenzivni, dejansko ni nič narobe, če jih zamenjujemo, razen tega, da povzročamo zmedo, česar pa noče biti obtožen noben filozof. Ampak trditev, da so ti izrazi koekstenzivni, je treba dokazati, saj gre za izrazito metafizično tezo.

Za privzetje te teze o koekstenzivnosti nujnosti, apriornosti in analitičnosti so obstajali razlogi, v glavnem empirični in reduktivistični. Doslej smo se v našem razmišljanju o možnih svetovih poskušali izogniti epistemološkim pomislekom. Ti so še posebej tehtni v primeru modalnega platonizma. "Nujno" je bilo identificirano z "resnično v vseh možnih svetovih". Kako torej ugotovimo, da je nekaj nujno resnično? Model predlaga pregled vsakega sveta, toda to je nemogoče iz dveh razlogov: prvič, svetov je preveč, saj jih je neskončno mnogo, in drugič, so nedostopni. Po platonizmu je vsak svet konkretna realnost in je prostorskočasovno ločen od vsakega drugega sveta. Pisci znanstvene fantastike lahko, tako kot Asimov, med njimi postulirajo stike, a to je fantazija. Možni svetovi so logično povezani, toda dejanske zveze so nujno znotraj sveta. Govor o možnih svetovih tako niti malo ne pripomore k ugotavljanju nujnosti in možnosti, temveč grozi, da jih napravi take, da se jih ne da odkriti. Če nočemo, da se nujnost zavrne zaradi obskurnosti, je edina rešitev – vsaj tako se zdi –, da jo izenačimo z apriornostjo.

Apriornost pa je bila tudi deležna kritike. Racionalistični filozofi, kot je Kant, so trdili, da so določene resnice, čeprav apriorno resnične, kljub temu sintetične. Njihova resničnost ni trivialna stvar pomena, temveč substancialno dejstvo metafizike. Empirist tega ni mogel sprejeti: soglaša, da je analitična resnica pravzaprav trivialna, njegovo načelo pa je, da je vsaka substancialna resnica empirična. Zanika možnost substancialne metafizike (prava resnica je znanstvena resnica) in izenači *a priori* z analitičnim. Gotovo, če je nekaj stvar pomena, potem lahko to od-

krijemo neodvisno od izkustva. Empirist vztraja pri obratni trditvi: to, kar lahko spoznamo neodvisno od izkustva, mora izhajati iz pomenov besed, ki spoznano izražajo.

Nujna resnica empirično odkritih identitet zaustavi prvi korak te redukcije nujnega na analitično. Da je Cicero bil Tulij, je empirično odkritje, kljub temu pa je njuna identiteta nujna. Toga označevalca istega predmeta morata zaradi svoje togosti označevati isti predmet v vseh svetovih in zaradi tega ima njuna identiteta status nujnosti. To neposredno sledi iz tega, kar mislimo s togostjo. Bistveni del Kripkejeve teze je dokaz togosti določenega izraza. To je njegova glavna tema: lastna imena naravnega jezika nimajo smisla in se jih ne da zamenjati z opisnimi frazami, ker se v modalnih kontekstih obnašajo drugače. Kripke pravi, da so lastna imena togi označevalci.

Deloma je ta trditev težavna zaradi pomanjkanja jasnosti v dveh nasprotnih pogledih na imena: prvi je zgodovinsko povezan z Johnom Stuartom Millom in pravi, da so imena zgolj denotativna, brez konotacije[3]; drugi pa je povezan z Gottlobom Fregejem in pravi, da imajo imena smisel. Medtem ko Kripke poudarja, da imena nimajo smisla, podanega z opisom, pa kljub temu sprejema, da je referenca imena lahko "fiksirana" z opisom. Zagovorniki Fregeja zanikajo, da se smisel, ki ga ima vsako ime, lahko vedno poda z opisom, lahko pa celo dopuščajo, da imajo imena v svoji konotativni funkciji (bodisi opisni ali prepoznavni) po dogovoru vedno širok doseg. V tej točki postaneta teoriji ekvivalentni. F. H. Bradley, metafizik devetnajstega stoletja, je pokazal, da imena ne moremo uporabiti, če ni z njim povezano sredstvo za ponovno identifikacijo njegovega referenta. Toda če sprejmemo (kot sprejema konvencija "širokega dosega"), da se ta metoda ponovne identifikacije nanaša samo na dejanski svet in ne na možnosti, potem se je teorija "smisla" spremenila v denotativno teorijo. Za Kripkeja je bil dokaz, da imena nimajo smisla, to, da bi enostavne (*tj*. nemodalne) propozicije, ki vsebujejo imena, lahko imele drugačne resničnostne vrednosti. Kripke zanika, da je to isto kot preučevanje obnašanja imen v modalnih kontekstih. Toda, kako se odločimo, ali bi "Cicero je obtožil Katilina" lahko bilo neresnično? Kot kaže, se to vprašanje reducira na spraševanje, ali bi Cicero lahko ne bil obtožil Katilina, kar pomeni spraševati po obnašanju "Cicero" v modalnem kontekstu "bi lahko ne bil". Kripkejev argument, da imena nimajo smisla, ugotavlja, da ne glede na to, kakšen smisel *F* domnevno ima ime *a*, je "*a* lahko ne bi bil *F*" resnično. Na primer: Cicero lahko ne bi bil obtožil Katilina ali ne bi napisal *De Lege Manilia* ali karkoli drugega, kar je resnično o njem in kar dejansko uporabimo za fiksiranje naše reference nanj. Potemtakem smisli služijo le pri izbiranju nečesa, kakor to dejansko je, ne zagotavljajo pa izraza z istim pomenom (razen ko se dogovorimo za širok doseg). Lastna imena imajo svojo referenco fiksirano z opisom (ali z drugimi prepoznavnimi sredstvi) v dejanskem svetu, vendar pa to referenco ohranjajo togo v modalnih kontekstih.

Če mora biti vsak resničen stavek identitete, kot je "Cicero je bil Tulij", nujno re-

[3] Mišljeno je 20. stoletje.

sničen, kako naj potem tolmačimo "Cicero bi lahko ne bil Tulij"? Ta stavek mora biti nujno neresničen, prav tako kot je neresničen "Cicero bi lahko ne bil Cicero". Naše nagnjenje k domnevi, da je to resničen stavek, odraža epistemsko in ne metafizično možnost. Ker je resnica stavka "Cicero je bil Tulij" *a posteriori*, njegove resničnosti ne spoznamo takoj. Vendar pa naš dvom – "Ali je Cicero bil Tulij?" – odraža nevednost in ne kontingentne možnosti. Če je Cicero bil Tulij, potem je bil to po nujnosti; če ni bil, potem nujno ni bil. Anastazija je trdila, da je zadnja iz rodu Romanovih. Če bi resnično bilo mogoče, da je bila ona preživela najmlajša hči, potem bi obstajal neki možni svet, v katerem je ona najmlajša hči in s tem po nujnosti ta najmlajša hči in posledično takšna tudi v dejanskosti. Zato: če dejansko ni bila preživela hči, potem sploh ni bilo mogoče, da bi bila. "Možnost", s katero se ukvarjamo, je epistemska možnost: enostavno ne vemo, ali je ali ni bila.

Druge esencialne lastnosti prav tako vodijo do nujnosti *a posteriori*. Na primer, Kripke in drugi zagovarjajo doktrino o nujnosti izvora: Margaret Thatcher ne bi mogla biti Stalinova hči, saj je dejansko hči gospoda Robertsa, špecerista iz Granthama. Seveda bi lahko odkrili zaroto, ki bi pokazala, da je bila britanska premierka vohun KGB-ja, del dolgoročnega načrta, kako uničiti britansko gospodarstvo. Toda to je, poudarja Kripke, epistemska možnost, ne obstaja pa metafizična možnost, da bi dejanska oseba, rojena v kraju Grantham, lahko bila Stalinova hči. Če je *a* togi označevalec in *F* bistvena lastnost, ki jo dejansko ima predmet (dejansko označen z *a*), potem *a* in *F* skupaj nastopata v vseh svetovih. *a*, ker je tog, označuje isti predmet v vseh svetovih, in *F*, ker je esencialen, pripada v vsakem svetu predmetu, ki ga poseduje v vsakem svetu. Torej ne obstaja svet, v katerem *a* ni *F*, in zato bi *a* ne mogel ne biti *F*.

Kripke ne zanika samo tega, da so vse nujne resnice *a priori*, temveč zanika tudi to, da so vse apriorne resnice nujne. Njegov temeljni primer govori o standardni metrski palici v Parizu. Vsaj nekoč je bil meter definiran z referenco na to palico, ki so jo hranili pri standardni temperaturi in pritisku. Zato smo lahko *a priori* vedeli, da je palica dolga en meter. Kljub temu pa bi lahko bila daljša ali krajša, kot je bila, zato obstajajo svetovi, v katerih njena dolžina ni en meter. To, da bi njena dolžina v teh svetovih posledično definirala en meter kot različnega od njegove dejanske dolžine, ni pomembno, kot ni bila pomembna misel, da bi besedo "Edmund" lahko uporabili za označevanje nekoga drugega. Relevantna je samo naša raba besede "meter", ki je določena z dejansko dolžino palice. Kakšno dolžino bi lahko imela, se odraža v njeni dolžini v drugih svetovih. Na ta način se razločita kontingentnost in apriornost. "Standardna metrska palica ima dolžino en meter" je le kontingentno resnično, vendar to lahko vemo *a priori*.

Radikalna ločitev med nujnim in *a priori*, ki se je sedaj pokazala, ima presenetljive posledice. Ena od njih je ta, da je vsaka propozicija *a priori* ekvivalentna neki kontingentni propoziciji. Vzemimo katerokoli propozicijo *A*: če je *A* kontingentna, je rezultat takojšen, saj je *A a priori* ekvivalentna sama s sabo. Če je *A* nujno resnična ali nujno neresnična, vzemimo propozicijo "*A* ima isto resničnostno

vrednost kot ’Standardna metrska palica je dolga en meter’”. Če je *A* nujno resnična, potem je ta propozicija resnična, toda le kontingentno in je *A a priori* ekvivalentna z njo (kajti v resnici pove le, da “’A’ je resnična”); če je *A* nujno neresnična, potem je ta propozicija neresnična, toda le kontingentno in spet je *A a priori* ekvivalentna z njo. Na ta način je zares vsaka propozicija *a priori* ekvivalentna z neko kontingentno propozicijo.

Z malce spretnosti lahko ta rezultat razširimo tako, da postane vsaka propozicija *a priori* ekvivalentna s propozicijo, ki je nujno resnična ali nujno neresnična (odvisno od tega, ali je prvotna propozicija resnična ali neresnična). Naj bo taka propozicija, ki je bodisi nujno resnična bodisi nujno neresnična, nujnostna propozicija. Potrebujemo le spretnost pri konstrukciji primernega togega označevalca in sicer za vsako propozicijo potrebujemo izraz, ki togo označuje njeno resničnostno vrednost. Fraza “resničnostna vrednost *A*” ne zadošča, ker označuje za vsak svet resničnostno vrednost *A* v tem svetu in potemtakem ni togi označevalec. Cilj dosežemo z “dejanska resničnostna vrednost *A*”: katerikoli svet obravnavamo, označuje resničnostno vrednost *A* v dejanskem svetu. “Dejanska resničnostna vrednost *A*” je torej togi označevalec. (Gre za primer togosti zaradi esence, to je tretji tip od treh, ki smo jih omenili, podobno kot “kvadrat števila 3”.) *A* je bodisi resnična bodisi neresnična, zato “dejanska resničnostna vrednost *A*” označuje bodisi resnico bodisi neresnico. Oglejmo si propozicijo “Dejanska resničnostna vrednost A je resnica”, ki ji bomo rekli *dej(A)*. Če je *A* resnična, potem je *dej(A)* (resnična identiteta med togima označevalcema) nujno resnična; če je *A* neresnična, potem je nujno neresnična; zato je *dej(A)* nujnostna propozicija. Razen tega lahko vemo *a priori*, da je *A* ekvivalentna z *dej(A)*, ki v bistvu pravi, da je *A* dejansko resnična, in je zato *A a priori* ekvivalentna z nujnostno propozicijo.

Na podoben način lahko pokažemo, da je *A* nujno ekvivalentna z aposteriorno propozicijo in da je nujno ekvivalentna z apriorno propozicijo. V prvem primeru izberemo *A*, če je *A a posteriori*, in izberemo “*A* je ekvivalentna z *dej(A)*”, če je *A a priori*. V drugem primeru izberemo “*A* je ekvivalentna z *dej(A)*”, če je *A* resnična, in “*A* ni ekvivalentna z *dej(A)*”, če je *A* neresnična.

Kaj nam razkrijejo te igrice? Pomagajo nam poudariti, kako zelo različni sta nujnost in apriornost. Prav tako nas napotijo nazaj na prvo poglavje, kjer smo se srečali z idejo, da ekvivalenca med *A* in “*A* je resnično” kaže, da resničnost ni bistvena lastnost propozicij (ki bi bila, na primer, v njihovi relaciji do dejstev), ampak sredstvo, ki nam omogoča referiranje in ponovno referiranje na druge trditve in njihovo sprejemanje. Ekvivalenca med *A* in “*A* je resnično” je hkrati nujna in apriorna. Poglejmo si primer in sicer naj bo *A*: “Nekdo je ubil Kennedyja.” Prej smo omenili, da je to, ali je “Nekdo je ubil Kennedyja” resnično v določenem svetu, odvisno od tega, ali je nekdo res ubil Kennedyja v tistih okoliščinah, in ne od tega, kaj bi mogli misliti z “je ubil” in s “Kennedy” v tistih okoliščinah. Lahko bi menili, da je drugače z “’Nekdo je ubil Kennedyja’ je resnično”, kajti zdi se, da tu referiramo na stavek “Nekdo je ubil Kennedyja”. Vendar pa moramo razlikovati med rabo in omembo. V “Fred ima sedem črk” uporabljamo ime “Fred” in

referiramo na osebo, *tj*. na Freda (morda se Fred igra sestavljanko besed [*Scrabble*]); v "'Fred' ima štiri črke" pa omenjamo ime "Fred" in referiramo na to ime. Enojni narekovaji okoli 'Fred' nas spomnijo, da ime omenjamo, ne pa rabimo. Če bi, ko smo trdili: "'Nekdo je ubil Kennedyja' je resnično," omenjali stavek "Nekdo je ubil Kennedyja", potem bi bila resničnost te propozicije odvisna od pomena "je ubil", "Kennedy" itd. in bi se lahko spreminjala neodvisno od resnice "Nekdo je ubil Kennedyja". Toda v prvem poglavju smo dokazovali, da stavke ne smemo obravnavati kot nosilce resničnostih vrednosti. Če bi jih, potem bi se "*A* je resnično" razlikovalo od "Resnično je, da *A*"; "'Nekdo je ubil Kennedyja' je resnično" bi pripisovalo resnico stavku, medtem ko je "Resnično je, da je nekdo ubil Kennedyja" ne bi. Odločili smo se, da razložimo "*A* je resnično" kot prediciranje resnice propoziciji, ki jo izraža *A*, in to pomeni propoziciji, ki jo *A* dejansko izraža. Tako *A* in "*A* je resnično" ostajata skupaj, ko se pomikamo od sveta do sveta in ju evalviramo v vsakem od njih, toda ob predpostavki, da ohranjamo njun dejanski pomen. Nasprotno pa *A* in "*A* je dejansko resnično" ne ostajata skupaj. "Nekdo je ubil Kennedyja" ima glede na to, ali je Kennedy (v drugačnih okoliščinah) zares bil ubit, različne vrednosti, medtem ko ima "'Nekdo je ubil Kennedyja' je dejansko resnično" vedno isto vrednost. Če bi v nekem možnem svetu Kennedy umrl naravne smrti, bi bilo "Nekdo je ubil Kennedyja" neresnično, toda četudi bi Kennedy umrl naravne smrti, bi bilo "Dejansko je nekdo ubil Kennedyja" še vedno resnično. Oziroma: "Nekdo je ubil Kennedyja" bi bilo še vedno dejansko resnično, kajti Kennedy je bil ubit. Zapomnimo si, da šteje samo naša izjava in to, kar izraža.

Standardna metrska palica bi lahko imela drugačno dolžino od enega metra, vendar pa vemo *a priori*, da mora imeti dolžino en meter. Nujnost in apriornost nista koekstenzivni.

Povzetek in napotilo za nadaljnje branje

Modalni platonizem vidi naš svet v njegovem celotnem obsegu kot samo eno iz ogromnega niza realnih in obstoječih alternativnih možnosti. Vsak svet je konkretna realnost, z individui in njihovimi lastnostmi in relacijami, popoln in povsem določen. Dejanskost ni nič drugega kot neposredna danost govorčevega sveta njemu samemu oziroma njej sami. Vsak svet je dejanski samemu sebi. Naš svet je dejanski le v tem, da je naš svet. Glavni zagovornik tega stališča je David Lewis v četrtem poglavju knjige *Counterfactuals* in kasneje še obširneje v *On the Plurality of Worlds*. V tej zadnji knjigi pripominja, da so njegove prve predstavitve teh stališč sprejeli z nejevernimi pogledi, a le z maloštevilnimi tehtnimi ugovori. Med obema knjigama pa se je pojavilo mnoštvo ugovorov.

Vsi problemi, ki smo jih razpoznali v modalnem platonizmu, so posledica enakovrednega obravnavanja vseh svetov. Če vsak svet konstituira konkretno realnost, potem noben predmet ne more biti navzoč v več kot enem svetu: predmeti imajo lahko dvojnike [*Doppelgängern*] v drugih svetovih, ne morejo pa biti istovetni z njimi. Potem nastane problem, kako najti in identificirati njihove dvojnike. Če se

zatečemo k *haecceitetam*, *tj*. individualnim esencam, nasprotujemo svojim prepričanjem in spodbujamo neke vrste magijo. Raba podobnosti grozi z omejitvijo alternativ na nenaraven način. Odločilna točka pa je, da nas zanima, kakšen bi bil Edmund, če bi bil povsem drugačen, in ne, kakšen bi bil neki njegov dvojnik. Lewis predstavlja svojo teorijo dvojnikov v tekstu "Counterpart Theory and Quantified Modal Logic", ki je ponatisnjen v zborniku *The Possible and the Actual*, ki ga je uredil Michael Loux.

Obravnavanje vsakega sveta kot samostojne realnosti se tudi ne ujema z našim prepričanjem, da je naš svet edinstven. Naš svet je dejanski, vsi drugi svetovi pa so zgolj možni. Predlog, da je za Edmundove dvojnike njihov svet dejanski, mi sami pa le meglene možnosti, nasprotuje našemu občutku o tem, kaj je realno. Poleg tega uvaja neutemeljene epistemološke probleme, saj nakazuje, da refleksija o možnosti zahteva neko posebno vrsto teleskopa, s katerim opazujemo druge možne svetove, čeprav hkrati zanika, da je taka metoda možna. Možnosti se nenadoma ne da več odkriti.

Še en problem radikalnega realizma izhaja iz dejstva, da imamo številne modalne logike. Nedvomno je veliko število od teh zgolj formalno zanimivih in ne ustrezajo nobenemu resničnemu modalnemu pojmovanju, vendar pa se da pokazati, da več kot ena artikulira veljavne modalne strukture. Naše diskusije temeljijo na izenačevanju "nujno" z "resnično v vsakem možnem svetu". Gre za S5 pojmovanje, ki ustreza najmočnejšemu od petih modalnih sistemov C. I. Lewisa. (*Glej*, na primer, G. Hughes in M. Cresswell, *An Introduction to Modal Logic*.) Zanj se pogosto misli, da podaja pravo analizo metafizične možnosti in nujnosti. Zanimiva pa sta vsaj še dva sistema. S4, še en (C. I.) Lewisov sistem, na precej neformalen način razvija "nujnost" kot "dokazljivost". Nekoliko drugačen sistem, G, ki je bil izdelan bolj pred kratkim, je uspešen pri analiziranju formalnega pojma dokazljivosti, kot ga srečamo v Gödlovem delu o aritmetiki (v katerem dokazljivost ne jamči resnice). So še drugi sistemi, ki razvijajo pojme o tem, kaj bi morali storiti, in o tem, v kaj smo prepričani: deontične in epistemske logike. Kaj naj platonist pove o vseh teh sistemih? Ali je za vsakim od njih popolno področje konkretne realnosti ali pa le za nekaterimi – in če slednje, za katerimi?

Platonist zagovarja svojo teorijo zato, ker je prepričan, da je edina, ki lahko zagotovi pravo objektivnost za modalne sodbe. Alternative platonizmu poskušajo pokazati bodisi, da je ta objektivnost mit, bodisi, da se jo da doseči na bolj poceni način. Dober zbornik razprav na to temo smo že omenili: Loux, *The Possible and the Actual*. V tem zborniku redukcionistične programe predstavljajo Cresswell, Adams, Mondadori in Morton. Armstrongova kombinatorna teorija možnosti je morda najbolj sofisticirana in do danes najbolj izdelana redukcionistična teorija. Zmerni realistični rešitvi, kot je moja, pa podajata Stalnaker in Plantinga. Možni svetovi so načini, kako bi svet lahko bil: so realni, vendar pa ne konstituirajo konkretne realnosti. Gre za abstraktne možnosti, rezultat abstrakcije, ki pa so neodvisne od duha in objektivne. Seveda to stališče potrebuje še dodatno razdelavo in obrambo, kljub temu pa sem prepričan, da gre za teorijo, ki največ obeta.

V zadnjih petindvajsetih letih je na filozofsko refleksijo o možnih svetovih in modalni logiki v veliki meri vplivalo formalno delo Saula Kripkeja, v katerem je pojem možnih svetov očitno izdelan z namenom zgraditi ustrezno formalno semantiko za modalno logiko. Do takrat je prevladoval skepticizem glede modalnega diskurza, vodilni skeptik pa je bil W. V. O. Quine. Njegov najbolj znani napad na modalnost najdemo v "Three Grades of Modal Involvement", ponatisnjeno v njegovi knjigi *Ways of Paradox and Other Essays*. Zanj je sprejemljiva modalna logika *de dicto* (druga stopnja, ki se jo da reducirati na prvo), katero se da obravnavati znotraj nemodalne predikatne logike (klasična paradigma). Ugovor proti Quinu je izdelala Ruth Barcan Marcus; novejšo retrospektivo najdemo v njeni razpravi "A Backwards Look at Quine's Animadversions on Modalities", v *Perspectives on Quine*, urednika R. Gibson in R. Barrett. A. F. Smullyan v "Modality and Description", ponatisnjeno v še vedno dobrem zborniku *Reference and Modality* avtorja L. Linskyja, podaja natančen prikaz, kako se s pazljivim razlikovanjem dosega v Russellovi teoriji opisov izognemo zagatam zaradi nedovoljenih substitucij.

Kripkejev spis "Semantical Considerations on Modal Logic I" (tudi ponatisnjen v Linsky, *Reference and Modality*) je povzročil veliko spremembo in sicer najprej med formalnimi logiki, ki so se pričeli zavedati, kako učinkovito orodje za logično analizo predstavljajo modalne logike (na primer v Stalnakerjevi in Lewisovi analizi pogojnikov). Nadaljeval je s knjigo *Naming and Necessity* (predavanja, ki jih je imel leta 1970 in jih 1972 izdal kot članek), v kateri je pokazal filozofsko uspešnost modalnih pojmov. Kripke tudi odločno zagovarja zmerni realizem glede možnih svetov, tako v izvornih predavanjih kot tudi v uvodu, ki ga je dodal izdaji iz leta 1980. V tem delu je Kripke izoblikoval primere, ki razločujejo modalne pojme nujnosti, možnosti in kontingentnosti od epistemskih pojmov apriornosti in aposteriornosti. Razlikovanje je poudaril (brez primerov) tudi Aaron Sloman v "'Necessary', '*A priori*' and 'Analytic'". Razširitev te zamisli na idejo, da ima vsaka propozicija hkrati kontingentne in nujne apriorne ekvivalente in tako dalje, je opravil Leslie Tharp sredi sedemdesetih let dvajsetega stoletja, vendar je bila objavljena šele po njegovi smrti v "Three Theorems of Metaphysics".

Literatura

Barcan Marcus, R. (1989). “A Backwards Look at Quine’s Animadversions on Modalities”. V *Perspectives on Quine*, Oxford: Blackwell.

Gibson, R. & Barrett, R. (ur.) (1989). *Perspectives on Quine*. Oxford: Blackwell.

Hughes, G. & Cresswell, M. (1968). *An Introduction to Modal Logic*. London: Methuen.

Kripke, S. (1971). “Semantical Considerations on Modal Logic I”. V Linsky, L. (ur.), *Reference and Modality*, Oxford: Oxford University Press.

Kripke, S. (1980). *Naming and Necessity*. Oxford: Blackwell. (V slovenščini: *Imenovanje in nujnost*, prevedla Bojan Vučko in Marjan Šimenc, Krtina, Ljubljana 2000).

Lewis, D. (1973). *Counterfactuals*. Oxford: Blackwell.

Lewis, D. (1979). “Counterpart Theory and Quantified Modal Logic”. V Loux, M. (ur.), *The Possible and the Actual*, Ithaca in New York: Cornell University Press.

Lewis, D. (1987). *On the Plurality of Worlds*. Oxford: Blackwell.

Linsky, L. (ur.) (1971). *Reference and Modality*. Oxford: Oxford University Press.

Loux, M. (ur.) (1979). *The Possible and the Actual*. Ithaca in New York: Cornell University Press.

Quine, W. V. O. (1966). "Three Grades of Modal Involvement". V Quine, W. V. O., *Ways of Paradox and Other Essays*, New York: Random House.

Quine, W. V. O. (1966). *Ways of Paradox and Other Essays*. New York: Random House.

Sloman, A. (1966). "'Necessary', '*A priori*' and 'Analytic'". *Analysis*, 26, str. 12-16.

Smullyan, A. F. (1971). "Modality and Description". V Linsky, L. (ur.), *Reference and Modality*, Oxford: Oxford University Press.

Tharp, L. (1975). "Three Theorems of Metaphysics", *Synthese*, 31, str. 1-21.